

‘Maak ook ons hart tot go

Kinderliederen in het Liedboek

In de serie ‘Kinderen en kerkmuziek’ ditmaal een artikel over de kinderliederen die in het ‘Liedboek – zingen en bidden in huis en kerk’ zijn opgenomen. Vertrekpunt is het overzichtsartikel over kinderliedbundels vanaf 1959 tot aan de jaren net voor het verschijnen van het nieuwe Liedboek, dat Peter Ouwerkerk in 2010 in twee delen in dit blad publiceerde.¹ Voor de samenstelling daarvan was een van de wensen dat er meer kinderliederen zouden worden opgenomen dan in de voorganger ervan, het *Liedboek voor de kerken*. We bezien in dit artikel de genres die in het in 2013 gepubliceerde nieuwe Liedboek zijn opgenomen en houden ze tegen het licht van de gebruiksmogelijkheden ‘vroeger en nu’.

Cees-Willem van Vliet

Peter Ouwerkerk toont in zijn artikel aan dat de geschiedenis van het kinderlied nauw verbonden is met het ontstaan van het ‘bijbellied’, zoals we dat hebben leren kennen in het *Liedboek voor de kerken* van 1973. De geschiedenis van het ‘kerklied voor kinderen’ laat hij beginnen met het verschijnen van de opvallende *Bijbel voor de kinderen – met zingen en spelen* (1959) van dr. Joanne Klink. In die kinderbijbel, die later met alleen de verhalende teksten werd uitgegeven, leverde Klink een bijzonder totaalpakket van Bijbelse vertellingen en verwerkingsvormen voor spel en zang. De Bijbelse geschiedenis wordt er gegeven ‘in een soort ‘liturgisch’ verband, zo dat het hele kind, oog en oor, lichaam en ziel, erbij betrokken kan worden’. De bij de verhalen opgenomen liederen zetten een standaard voor alle latere kinderliede-

ren en zijn niet door de eersten de besten geschreven: onder redactie van Jan Willem Schulte Nordholt werkten o.a. Jan van Biezen, Willem Barnard, Gerrit en Tera de Marez Oyens, Jan Wit (ook als componist!), Ad den Besten, Wim ter Burg en Huub Oosterhuis mee. De bundel bevat niet alleen bijbelliederens zoals we ze nu kennen, maar onder meer ook ‘zangspelen’ (mini-musicals in de dop) met een professioneel vormgegeven regie door o.a. Mies Bouhuys. Enkele meer ‘volwassen’ liederen, zoals ‘Jeruzalem mijn vaderstad’ (met maar liefst vier in afwisseling te zingen melodietjes van Gerrit de Marez Oyens), ‘Het volk dat wandelt in het duister’ (met de chant, te zingen ‘door een solistje’) en ‘Jezus die langs het water liep’ (met de kenmerkende zetting met lopende bas) maakten reeds deel uit van deze als *Gesamtkunstwerk* uitgedachte kinderbijbel, die als een waar ‘werkboek’ kan worden beschouwd waarmee je ‘met al je zintuigen deel kan worden van het grote verhaal’.

Twee invalshoeken

Uit het bij Klink op een unieke wijze met verhaal en spel geïntegreerde kinderlied isoleert zich daarna snel de strofische liedvorm als verhalende vertelling op muziek. We komen dan uit bij de bundels van Hanna Lam en Wim ter Burg, de vier delen *Alles wordt nieuw*. Ze verschijnen van 1966 tot 1979. Het zijn de jaren rond het verschijnen van het *Liedboek voor de kerken*, waarin – ook onder invloed van de leken spelen – de bijbelliederens een opvallende plaats innemen. Toch geeft het *Liedboek voor de kerken* geen signaal van de ontwikkeling van het kinderlied, dan nog opgevat als een ‘gemeentelied’ voor alle generaties –niet alleen volwassenen–, en dat nochtans ook internationaal gezien op een hoog peil lag.

Misschien dat het tekort in de ‘officiële’ liedbundel er mede toe leidde dat het kinderlied zich meer en meer zelfstandig profileren als een lied voor kinderen alleen. Die ontwikkeling lijkt zich in ieder geval af te schilderen wanneer je de in latere decennia verschenen bundels naast elkaar legt. Langzaam maar zeker verdampt het criterium van de gezamenlijkheid. Taal en klank lijken zich steeds meer op het kind alleen te richten, een verschuiving treedt op van wij- naar ik-gerichte liederen en in plaats van ‘liturgische’

ede grond'

liederen – liederen die gemaakt zijn met het oog op een functioneren in een gemeenschapsviering – verschijnen meer en meer ‘luisterliederen’ – via de musicalcultuur, *Opwekking Kids* en het succes van *Sela* uitmondend in de YouTube- en TikTokcultuur van vandaag de dag.

Parallel aan die meer op de individuele behoefte gerichte beweging (hoewel deze beschrijving niet alles verklaart!) blijft ook de lijn van Klink en Lam in stand. Van belang hierbij is o.a. het werk van Wonno Bleij (*Kinderdiensten*, reeds in 1971/2) en van Richard Visser en Hans Zoutendijk, gebundeld in *Bij hoog en bij laag* (1990/1, met werk van o.a. Hans Bouma, Joke Ribbers, René van Loenen, Karel Deurloo, Tera de Marez Oyens, Louis van Dijk en Willem Mesdag). Later voegden o.a. Anneke van Wijngaarden, Willem Blonk (Rotterdam, Open Hof) en aanverwante auteurs zich in deze lijn. Het zevende deel van de reeks *Zingend Geloven* zet de toon voor het *Liedboek – Bidden en zingen in huis en kerk* (2013) dat volgt en biedt liederen in deze traditie, waarin kinderen als volwaardige deelnemers aan de eredienst worden gezien, en waarin ruimte blijft voor het geheim van de Bijbelse boodschap en een esthetische taal die de versimpeling en verplattung die de ‘Kinderen voor kinderen-cultuur’ met zich meebracht, weerspreekt.²

Liedboek 2013

De klacht dat het *Liedboek voor de kerken* uit 1973 te ‘kindonvriendelijk’ zou zijn, is door de samenstellers van het *Liedboek – zingen en bidden in huis en kerk* aantoonbaar bijzonder serieus genomen. Wie het register voor de kinderliederen erop naslaat³, komt – op een totaal van 1016 liednummers (het totaal aantal liederen en zangvormen is uiteraard nog groter) – 102 liederen tegen die specifiek met het oog op kinderen zijn gemaakt, te midden van een nog aanzienlijk

grotere groep liederen die ook voor kinderen ‘geschikt’ worden geacht. Dat is een behoorlijk percentage.

De grootste concentratie kinderliederen vinden we in de rubriek *Bijbelse vertellieder*en. Het is een soort vergaarbak van de bijbelliederen, voor volwassenen of kinderen, die elders in het Liedboek geen plaats hebben gevonden. Opvallend is het grote aantal liederen uit de bundels van Hanna Lam en Wim ter Burg, uit de begintijd van het kinderlied dus (inmiddels een halve eeuw geleden), en liederen die in de geest daarvan later zijn geschreven. Daartoe behoren onder meer de *Bijbellieder*en voor jonge kinderen van Jan D. van Laar, en de liederen uit de reeds genoemde bundels *Bij hoog en bij laag*, naast het nodige op verzoek van de redactie nieuw geschreven materiaal.

Naast de bijbelliederen, waarvan er vele dus ook buiten de rubriek ‘Bijbelse vertelliederen’ zijn terug te vinden, valt met name de grote hoeveelheid liederen voor de ‘huisliturgie’ op: ochtend- en avondliederen en liederen bij de maaltijd. Verder vallen de psalmbewerkingen voor kinderen op, een groep liederen die onlangs nog aanzienlijk is aangevuld met de

verschijning van de bundel *Psalmen anders*. Ook zijn er de liederen die zijn opgenomen of speciaal gemaakt voor de rubrieken *Levens-tijd*, *Levensreis*, *Geloven*, *Levensgrens* en *Samen leven*. Het overgrote deel van deze liederen past in de genoemde lijn van het kinderlied als gemeenschapslied. De muzikale taal is, op enkele liederen na, die van het (hedendaags) klassieke kerklied, hoewel veel liederen uit de evangelische en opwekkingstraditie eveneens worden aangemerkt als ‘ge-

schikt voor kinderen’. Wat de vorm betreft valt op dat de meeste kinderliederen nog steeds strofische liederen zijn, of liederen met een couplet en een refrein, en dat de enige spelvorm de muzikale vorm van de canon is. In het overzicht staat een indeling van de specifiek met het oog op kinderen geschreven liederen in het Liedboek, ingedeeld naar genre.



Bijbelse vertelliederen

We zoomen nog even in op de rubriek *Bijbelse vertelliederen*, de verzamelaars van liederen die niet in een andere rubriek konden worden opgenomen. Het komt me voor dat de naam *Bijbelse vertelliederen* uit Duitsland komt. Ook het *Evangelisches Gesangbuch* van 1996/7 bezit een rubriek met diezelfde naam, *Biblische Erzähllieder*, die welgeteld vijf liederen bevat, waaronder drie uit Nederland: 'Abraham, Abraham' (Hanna Lam / Wim ter Burg), 'Kwam van Godswege' (Huib Oosterhuis / Jaap Geraedts) en 'Jezus die langs het water liep' (Ad den Besten / Frits Merthens). Hoewel zowel in Duitsland als in Nederland het begrip 'Bijbels vertellied' niet specifiek voor kinderliederen is gereserveerd, is de term –voor zover ik het kan traceren– wel terug te voeren op een

zeer specifiek genre kinderliederen waarvan in het *Evangelisches Gesangbuch* (althans in het *Stammteil*) geen enkel voorbeeld is opgenomen, maar in het Nederlandse *Liedboek* toch één: het lied 'Een zaaier zaaide zaad in 't rond' (Lied 183). Dat lied en de aanduiding van het genre stammen van de Duitse kerkmusicus Gerd Watkinson.

Het lied, dat in het Duits het opschrift *Gleichnis vom Sämann* heeft, heeft een zeer specifieke vorm. Het opent met een strofe waarbij een voorzanger het Bijbelse verhaal over de zaaier inzet, die zaad rondstrooit dat op vier manieren op de grond terecht komt. Watkinson had hierbij eerder een volwassen zanger op het oog dan een kind. Dan volgen een drietal strofen, gezongen door een groepje kinderen, die vertellen over de eerste drie manieren: het zaad dat op de weg valt en wordt vertrappt, het zaad dat op de rots valt en verdroogt en het zaad dat tussen het onkruid valt en verstikt. Vervolgens komt de voorzanger weer tevoorschijn en zingt wat als het 'eigenlijke evangelie', de boodschap (in het Duits: *Anspruch*) wordt gezien: het zaad dat in goede aarde valt, zal veelvuldig vrucht dragen. Daarop zingen allen tot besluit een canon als een gebed: 'Heer, zaai uw zaad de wereld rond. Maak ook ons hart tot goede grond.'

Dit lied stamt uit een bundel genaamd *111 Kinderlieder*, samengesteld door Gerd Watkinson in 1969. Het kwam via Marijke Bleij-Pel in Nederland terecht en was eerder, in vertaling van Sytze de Vries, opgenomen in *Zingend Geloven* VII (nr. 71), samen met een ander lied van Watkinson: 'De engel zei tot Mozes' (nr. 42). De bundel met 111 kinderlie-

Gleichnis vom Sämann (44) 21

Einer

1. Ein Sä - mann sä - te Korn auf's Feld und
5. Doch was da fiel auf gu - tes Land, trug

a *b*

vier - fach, vier - - fach war das Land be - stellt.
Frucht, — Frucht, — die hun - dert - fäl - tig stand.

Kindergruppe (etwas langsamer)

2. Was auf den Weg fiel, fra - Ben auf die Vö - gel, und man trat dar - auf.
3. Was auf den Fels fiel, fand nicht Saft, hat we - nig Bo - den, we - nig Kraft.
4. Was zwischen Un - kraut fiel und Dorn, er - stick - te und war bald ver - dorn.

Alle im Kanon (1. Zeitmaß)

6. Herr, sä' dein Wort in die - se Welt! Mach un - ser Herz zum gu - ten Feld.

Singordnung: Ein Rahmenlied; die Strophen 2-4 werden von einem Vorsänger und dem Kanon aller eingebracht. Singordnung entspricht der Strophen-Nummerierung.

Text: Friedrich Hoffmann, Melodie: Gerd Watkinson

A *Gl* *M*

B *Gl* *M*

C *2Gl* *XY* *(BXy)* *3x*

dazu II, III, frei bewegt

dazu improvisieren

Spielanweisung

Teil A: resitatorisch auffassen: Gl + M geben jeweils beim Zeichen *a* bzw. *b* Akzente. Kein Schlagwerk!

Teil B: Gl + M spielen gleitende Akkorde, Schlagwerk hinzufügen.

Teil C: zum erweiterten Schlagwerk tritt der Xylophon- (BXy- oder XY-) - Bordun. Schlusstakt muß wiederholt werden, damit gemeinsamer Schluß ermöglicht wird.

Het kinderlied 'Gleichnis vom Sämann' met speelaanwijzingen. Lied nr. 21 in *111 Kinderlieder zur Bibel*

deren ademt geheel de geest van de kinderbijbel van Joanne Klink, waarmee de Nederlandse kinderliedgeschiedenis begon, alleen dan zonder de verhalen erbij.

Gebrauchslieder

Vanwege het opmerkelijke belang van Watkinsons boek en de toekomstigheid van het verlenen van de naam *Biblisches Erzähllied* aan de rubriek in het *Liedboek*, sta ik in het hierna volgende nog even stil bij enkele opmerkelijke uitgangspunten die Watkinson met betrekking tot het zingen met kinderen in het voor- en nawoord van zijn boek formuleert. Hij stelt allereerst dat het zingen met kinderen de Bijbeluitleg (exegese) niet moet verdoezelen, maar juist ondersteunen. Hij zegt te zoeken naar 'nieuwe zangvormen, die de kinderen zodanig met de Bijbelse verhalen vertrouwd maken, dat ze daar als het ware in kunnen leven, zonder dat de exegetische boodschap van de tekst verwaterd'.⁴ Voorts benadrukt hij het voor hem essentiële belang van het zingen door jong en oud samen: 'we zoeken nieuwe kinderliederen, die het 'met elkaar' (*Miteinander*), als het menselijke antwoord op Gods roep, meer ruimte geven en dat ook uitdrukken in de wijze waarop ze worden gezongen'.

Watkinson onderscheidde daartoe een viertal type kinderliederen:

- liturgische liederen, die een grote hulp zijn voor de 'innerlijke concentratie';
- liederen waarbij met gebruikmaking van Orff-instrumenten geïmproviseerd kan worden;



Cover van 111 Kinderlieder zur Bibel (ed. Gerd Watkinson, Freiburg i.Br., 1969)

- ‘zangspelen’ als vorm om kinderen met de inhoud van verhalen vertrouwd te maken; en
- de ‘Bijbelse vertelliederen’ (het ‘Bijbelse bericht’), de hierboven reeds genoemde voordrachten door een volwassene of een ouder kind, waarbij alle kinderen meedoen middels een refrein of met een wisselzang: en waarbij een gezamenlijk gezongen canon het bericht van de voorzanger zal afsluiten.

In een Q&A achterin het boek geeft Watkinson nog enkele nadere overwegingen. Naast het belang om met jong en oud samen te zingen, stelt hij dat het een theologische overweging is kinderliederen te beschouwen als ‘gebruiksliederen’, die *arbeitsstellig* gezongen, gespeeld moeten worden. Het gaat hem erom dat mensen alleen in onderling gesprek, en dat is ook intergenerationeel, een antwoord kunnen vormen op het woord dat God tot ons spreekt. Alleen in gezamenlijkheid komt de betekenis van de Bijbelse boodschap aan het licht. Daarom pleit hij voor zang en spel in schoolsituaties, in kerkdiensten voor jong en oud en in de huiselijke kring. Dat noemt hij ‘werk-

plaatsen’. Kerkliederen mogen in die context enige moeite kosten en die ook verwoorden, ze moeten een ‘naïeve toegang’ tot de Bijbelse verhalen eerder ‘dwarsbomen’ en uitnodigen om te zoeken en te reflecteren naar een schoonheid die niet meteen aan de oppervlakte ligt, maar nog verborgen is.⁵

Ook moet het geestelijke kinderlied niet als een autonoom teken, of als een teken van een nog ongeschonden wereld worden gezien. Even zo weinig leeft het van een uitsluitend sociaalpsychologische gebruikswaarde, in zijn beste uitingsvormen wijst het veel verder weg. Het gebruikt melodische en tekstuele eenheden van het koraal uit vroegere tijden.

En:

Het kinderlied van onze tijd moet open blijven en je moet er iets voor kunnen doen, het moet je vaardig maken allerlei soorten uitdagingen op je te nemen. Haar beste eigenschap zal de vormelijke veelvoud zijn, die zich bij verschillende gelegenheden zou kunnen laten realiseren.

Terug naar Nederland

Het is opvallend hoe terzelfdertijd en in ongeveer dezelfde bewoordingen Wonno Bleij in zijn *Kinderdiensten* schrijft over de selectieprincipes van de liederen die in de door hem, samen met zijn toenmalige partner Marijke Bleij-Pel geleide en door de IKOR uitgezonden kinderdiensten vanuit Amstelveen werden gezongen. In het voorwoord van het eerste deel van de weerslag hiervan schrijft hij:

Het is onbegrijpelijk waarom men in de kerk de muzikale honger van de kinderen weigert te stillen met gekwalificeerd voedsel. Men doet maar wat als het om de zang gaat, vooral in kinderdiensten.⁶

En:

Merkwaardig is dat men in Nederland het geestelijke lied voor het kind en voor de volwassene wijd uit elkaar houdt. Met welk selectieprincipe? Aan een melodie kan men het overigens niet horen. Een kinderachtige melodie is niet geschikt voor kinderen, maar gewoon een kinderachtige melodie. Ook op kerkmuzikaal gebied moet de kerk ophouden kinderen buitenspel te zetten. Wat men niet jong leert, krijgt men er op oudere leeftijd niet meer in. De bloedarmoede in de praktijk van de kerkmusiek, waardoor een rijk cultuurbezit braak blijft liggen, vindt wellicht hier zijn oorzaak. Oorzaak in een misverstand. Ook kinderen hebben een stem en hebben oren.

Overzicht van kinderliederen in *Liedboek – Bidden en zingen in Huis en kerk*

Samengesteld op basis van 'Register 11', te vinden op www.liedboek.nl. Tussen haakjes zijn steeds de tekst-dichters weergegeven; * zijn tevens bijbelliederen.

Herdichtingen van psalmen:

- 8b Zie de zon, zie de maan
- 23d Was ik een schaap, was Hij mijn herder
- 92a Wat zo geweldig is
- 137a Toen wij zaten langs het water

Bijbelliederen:

- 162 In het begin lag de aarde verloren
- 163 Zeshonderd jaar is Noach oud
- 165 Wat moet je met die zilveren schaal
- 166a Hij wandelt in zijn koningsjas
- 166b Jozef zoekt zijn grote broers
- 167 Weet jij ook waar Mozes is
- 169 De koning van Egypteland
- 170 Samuël, Samuël, lig je te dromen
- 171 David werd gekozen
- 174 Naäman woonde in het land naast Israël
- 177 Daar komt een man uit Anatot
- 178 Wie wil uit zijn hokje komen
- 179 Meisje sta op
- 180 De heer gaat naar het buitenland
- 181 Een heel klein zaadje waait weg op de wind
- 182 Blinde man, ga voort gij
- 183 Een zaaier zaaide zaad in 't rond
- 184 De herder heeft zich niet vergist
- 185 Een jongen met een grote mond
- 186 Er is geen plaats, er is geen plaats
- 187 Runderen, schapen en duiven te koop
- 189 Daar gaat Saulus hoog te paard

Morgenliederen:

- 218 Dank U voor deze nieuwe morgen
- 219 Licht om te leven (canon)
- 222 De morgen is een vroege vriend
- 224 Elke dag vertelt over God de Heer (canon)

Liederen aan tafel:

- 227 Loof de Heer, want Hij is goed
- 230 Het eten staat op tafel klaar (canon)
- 232 Heer, blijf bij ons, kom in ons huis
- 233 Wat klaarstaat op de tafel
- 235 Voor alle goede gaven (canon)

Avondliederen:

- 258 De dag gaat nu bij ons vandaan
- 260 Wie blijft er waken als ik ga slapen
- 269 Als ik slaap en droom van morgen

Bij de viering van de liturgie:

- 275 Wij komen hier ter ere van Uw naam
- 284 Christus, Gij zijt het licht in ons leven (canon)
- 285 Het licht is ons voorgegaan
- 288 Goedemorgen, welkom allemaal
- 290 Licht van Pasen (canon)
- 299j Om de mensen en de dieren
- 309 In gloria (canon)
- 311 Wij kiezen voor de vrijheid
- 354 Jouw leven staat aan het begin

- 385 De tafel van samen
- 395 Op de avond toen de uittocht
- 397 Vrede gaat van hand tot hand (canon)
- 398 Steek je hand uit
- 423 Nu wij uiteengaan

Liederen bij het liturgisch jaar:

- 454 De mensen die gaan in het duister*
- 461 Wij wachten op de koning
- 464 Een engel spreekt een priester aan
- 469 Ik ben een engel van de Heer
- 485 Zeg eens herder, waar kom jij vandaan
- 486 Midden in de winternacht
- 495 Toen midden in de wintertijd
- 497 Maria ging op reis
- 504 Een engel heeft de toon gezet
- 520 De wijzen, de wijzen*
- 521 Hij komt niet uit de grote stad
- 532 De visser ging uit vissen*
- 533 Daar komt een man uit Nazaret
- 539 Jezus, diep in de woestijn*
- 540 Het waren tien geboden
- 541 Veertig jaren lopen door het hete zand*
- 549 De ezelruiter! Kijk, die ezelruiter
- 551 Hosanna, hosanna, de Heer komt voorbij*
- 553 Stap voor stap gaat door Jeruzalem*
- 554 Welkom, welkom koning Jezus*
- 555 Dans en zing: hosanna voor de koning*
- 570 Toen Jezus had gebeden*
- 606 Met Mozes zijn wij meegegaan*
- 635 De Heer is waarlijk opgestaan
- 638 De Heer is waarlijk opgestaan
- 716 Zaaïen, maaïen, oogsten
- 771 Ik weet van een stad die komen zal*
- 776 Er wordt een nieuwe stad gebouwd*

Levenstijd:

- 781 Kind van God gegeven
- 783 Voor mij is geluk
- 784 Samen spelen, zingen

Levensreis:

- 805 Abraham, Abraham*
- 806 Zomaar te gaan met een stok in je hand*
- 832 Geroepen om op weg te gaan
- 854 God, soms is het donker

Geloven:

- 923 Wil je wel geloven dat het groeien gaat*
- 934 Ik ben voor jou een nieuwe naam (canon)
- 935 Je hoeft niet bang te zijn

Levensgrens:

- 955 Jezus, mijn verdriet is groot
- 964 Met de engelen mee op reis

Samen leven:

- 988 Zittend in het gras (canon)
- 1006 Onze Vader in de hemel
- 1013 Als alle mensen vogels dromen

Het zijn woorden die weerklank vinden bij Wilma ten Wolde, in het interview dat zij eerder in deze serie gaf:

De jeugd wordt soms weggezet alsof ze niet veel aan zou kunnen of hun gevoel voor schoonheid wordt niet gezien. Met de beste bedoelingen wordt ze dan aangeboden wat ik 'fastfood' noem: platte muziek en platte teksten, maar fastfood is niet heel gezond. (...) 'Eerbied voor de mens', jonge mensen open en respectvol benaderen, ze een volwaardige plaats geven, dat is iets waarvan ik denk dat het heel belangrijk is.⁷

Bespiegelingen

In zijn overzichtsartikel vroeg Peter Ouwerkerk zich ten laatste af hoe het, gezien de tweeledige ontwikkeling van het kinderlied, in de toekomst zou gaan met bijbellied en welke ruimte dat genre zou krijgen in het toen nog te verschijnen Liedboek van 2013. Hij benoemde daarbij de toen nog grote versnippering en slechte vindbaarheid van veel uitdagend kinderliedrepertoire als een obstakel in het ontsluiten van dit repertoire.⁸ Het inmiddels verschenen *Liedboek* biedt echter een ruime verzameling van wat in het spoor van de gemeenschapsliederen is ontstaan, al moet je wel het register bij de hand houden om een en ander te vinden. Zoekwerk blijft geboden. Een punt van zorg was toen ook reeds de beschikbaarheid en toerusting van de kerkmusici en de genegenheid van voorgangers en kinderdienstleiders om van hun expertise inzake kerkmuziek voor kinderen gebruik te maken, terwijl zij op dit terrein goede diensten zouden kunnen bewijzen.

Als we nu, weer een ruim decennium verder, terugblikken, zou ik daar als vragen aan willen toevoegen of de nu meermaals zo genoemde 'fastfoodcultuur', mede onder invloed van de digitalisering, de sociale media en de gevoels- en belevingscultuur, tezamen met het al decennialang verwaarloosde muziekonderwijs op scholen, niet inmiddels al zodanig terrein heeft gewonnen, dat het spoor van de gemeenschapsliederen voor velen al simpelweg buiten beeld is geraakt of als een volstrekt onhaalbare kaart zal worden ge-

zien. Hoewel het *Liedboek* veel repertoire heeft bijeen verzameld, neemt de vertrouwdheid met dit spoor waarschijnlijk in rap tempo af, evenals de mogelijkheden en gelegenheden om zulk liedrepertoire op een stimulerende wijze in te brengen in onderwijs of kerkkerk. Zijn onze kerkmusici wel voldoende toegerust en geschoold om binnen dit veranderde landschap, als hun expertise al wordt gevraagd, van goede dienst te zijn? Zou daar niet veel meer in moeten en kunnen worden geïnvesteerd, door de kerken zelf maar misschien ook door het christelijk onderwijs?

En zou het niet tegelijkertijd even kansrijk als nodig zijn om het spel, de gezamenlijkheid van het zingen en vertellen 'als in een werkplaats' weer op enigerlei wijze te proberen op te pakken? Hebben we geen nood aan dergelijke oefening met het oog op ons samenleven in almaar lossere verbanden? En is musiceren, juist rond de grote verhalen, niet een bijzonder geschikt middel om dergelijke oefening vorm te geven, veel meer dan het op scherm consumeren van wat naar eigen behoefte en interesses op dit gebied voorgegeven wordt? Misschien dat juist de kleine vormen van gezamenlijk gezongen spel, –die redelijk eenvoudig zijn te realiseren, vermits goede begeleiding– kansen kunnen bieden voor een gezamenlijk ervaren van het geheim van Gods aanspraak, met het –wat plechtstatig met Wonno Bleij gezegd– oog op het 'heil' van onze kinderen?⁹

En, *last but not least*: zoals reeds gezegd valt, wie het overzicht van de kinderliederen in het Liedboek-2013 bekijkt, op hoezeer het aanbod wordt bepaald door wat is ontstaan in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. Wat daarna gemaakt is, is grotendeels gemaakt 'in de geest daarvan'. Een goede en oprechte geest, dat zeker, maar waar blijft de follow-up van deze jaren-zeventig-stijl? Een nieuwe fase en bloei in de ontwikkeling van het kinderlied? Een vraag die het kerklied en de liturgie in z'n algemeenheid betreft. Worden er nog dichters van kerkliederen geboren en bestaat er nog een verfrissende taal en toon, die open een uitdagend is en de geheimen van de Bijbelse boodschap blootlegt in een esthetiek en ethiek die heilzaam werkt in deze tijd? Ik zie uit naar het vervolg op dit artikel in 2036! 

¹Peter Ouwerkerk, 'Veertig (en één) jaar kinderlied - 1959-2010', in *Muziek & Liturgie*, jrg. 79 nrs. 1 en 2 (2010). Lezers van dit blad kunnen deze afleveringen digitaal raadplegen via www.muziekenliturgie.nl

²Ouwerkerk, april 2010, p. 7

³Op 16 mei 2023 geraadpleegd via: <https://liedboek.nl/wp-content/uploads/2022/08/11-kinderen.pdf>

⁴G. Watkinson, *111 Kinderlieder* (1969), p. 5

⁵Watkinson, p. 120

⁶W. Bleij, *Kinderdiensten* deel I, p. 9

⁷In *Muziek & Liturgie*, jrg. 91, nr. 1 (2022), p. 7

⁸Ouwerkerk, april 2010, p. 8

⁹W. Bleij, *Kinderdiensten* IV (1972)